

Mnohoraká tvár vinohradníckej krajiny

Charakter krajiny, jej prírodné, kultúrne, historické a estetické hodnoty sú aspekty, ktoré robia krajinu jedinečnou, neopakovateľnou. Činnosť človeka krajine vstúpuje osobitý charakter, jedinečný ráz, špecifickú atmosféru. Takouto jedinečnou oblasťou v celom svete je tokajská oblasť, rozprestierajúca sa v Maďarsku a na Slovensku. Už 600 rokov sa na jednom a tom istom území Slovenska a Maďarska pestujú sorty tokajského viniča (furmint, lipovina a muškát žltý), z ktorých sa vyrába jedinečné tokajské víno, o ktorom sa kráľ Ľudovít XV. vyslovil, že je to „víno kráľov a kráľ vín“. Už 600 rokov činnosť človeka formuje tokajskú krajinu a svahy Zemplínskych vrchov. Táto oblasť je taká jedinečná, že snahou odborníkov je zapísať toto územie do Zoznamu svetového dedičstva. Hoci je snaha oživiť slávu tokajskej oblasti aj na Slovensku, zatiaľ sa to darí len v maďarskej časti Tokaja.

Potenciál tokajskej vinohradníckej oblasti

V rokoch 2005 – 2007 bol na SPU v Nitre realizovaný projekt APVT *Determinácia agroekologických a agroenvironmentálnych faktorov trvalo udržateľného rozvoja svetovo významného tokajského vinohradníctva a vinárstva*. Na projekte bolo zaujímavých niekoľko vecí: rozčle-

vyplienený, vyludnený a vinohrady zničené. Až 50 % obyvateľov bolo zabitých alebo odvečených do otroctva. Kráľ Belo IV. osídlil spustošený kraj Talianmi z oblasti miest Bari a Formini a tí priviezli nové vinohradnícke a vinárske skúsenosti i základnú tokajskú sortu furmint. Predpokladá sa, že prvé tokajské víno bolo vyrobené už v roku 1620, výroba vína bola popísaná v rokoch 1630 – 1631. Prvý tokajský výber z cibéb bol dokázateľne vyrobený v roku 1650 a už v roku 1655 bol vydaný zákon, ktorým sa nariaďovalo

povinné vyberanie cibéb z hrozna, čím bol daný základ klasickej technológie výroby prírodné sladkých tokajských vín. Zákonom z roku 1655 sa nariaďuje ohraničenie vinohradov pre aszú. Ohraničenie vinohradov súvisí s polohou vinohradov. Nie každý svah bol vhodný na pestovanie tokajského viniča, tokajské hony sú prevažne v nadmorskej výške 160 – 170 m n. m. Tokajské víno bolo vzácné. Dostalo sa na stôl Ľudovíta XIV., ktorý ho pil pravidelne o 22. hod. počas veľkej večere kráľovskej rodiny. Ľudovít XV. vraj podával Madame de Pompadour tokajské aszu so slovami: „*Vinum regum, rex vinorum* (víno kráľov a kráľ vín).“ Toto víno spomínajú i ďalší veľkani, hodnostári, štátnici, vojvodovia, básnici, spisovatelia... Za všetkých spomenieme aspoň Beethovena, Rossiniho, Schuberta, Voltaira, Lisztu, Goetheho, cára Petra I. (pre víno mu vraj chodila celá eskorta voj-

jakov), cárovnu Katarínu, pápežov a pod.

Slovenská vinohradnícka oblasť chátra

Práve históriu rozvoja tokajského vinohradníctva dokázali naši južní susedia využiť na obnovu slávy Tokaja. Správnym lobingom získali dotácie z rôznych krajín EÚ, z nadácií a grantových schém, ktoré využili na rekonštrukciu, obnovu, výstavbu, reklamu a pod. Opäť časť maďarských vinohradníkov žije z darov tejto zeme. Na slovenskej strane sa veľkosť územia v priebehu rokov menila zo 170 ha v stredoveku, cez 476 ha v polovici 19. storočia až po 908 ha na konci 80. rokov 20. storočia. V súčasnosti sa môže vinič pestovať na 531 ha. V Maďarsku tokajská oblasť zaberá 5 985 ha. Je zaujímavé, že v stredoveku slovenské kráľovské mestá Levoča a Bardejov vlastnili vinohrady i v oblasti mesta Tokaj. Zdalo by sa teda, že slovenská strana dokáže využiť historicky prav-

Štvorhviezdičkový hotel Loisium medzi vinohradmi

divý okamih - moment výroby prvého tokajského vína na Slovensku oveľa lepšie. Žiaľ, nestalo sa tak. Skôr opak je pravdou. Maďarská vinohradnícka oblasť je už zapísaná v Zozname svetového dedičstva. Slovenská vinohradnícka oblasť chátra. Do konca 80. rokov 20. storočia sa krajinný ráz tohto regiónu Slovenska darilo zachovávať, podporovať i udržiavať, o vinohrady sa staral najmä štátny podnik Tokaj, Výskumný ústav vinohradnícky a vinársky v Malej Trni (VÚVV) a Stredná poľnohospodárska škola vo Viničkách.

Uchovanie dedičstva predkov...

Od 90. rokov došlo k značnej devastácii krajiny, k opusteniu vinohradov, a to najmä na Slovensku. VÚVV zanikol, jeho dlhodobé uchovávaný genofond bol zčasti zničený, časť prebral nový podnikateľský subjekt v Malej Trni. Stredná škola vo Viničkách v súčasnosti vychováva mechanizátorov, záhradníkov, stolárov, čašníkov, kuchárov, krajčírkov a pod. Úpadok vinohradníctva sa premietol do zhoršenia sociálno-ekonomickej úrovne obyvateľov, do nezáujmu mladšej generácie o uchovanie prírodného a kultúrneho dedičstva svojich predkov. Len malá skupina podnikateľov sa snaží oživiť slávu tohto územia. V obciach sa tiež formuje nová skupina podnikateľov – vinohradníkov a vinárov, ktorí kupujú vinohrady od menej solventných alebo starších občanov. V mnohých prípadoch ide o zahraničné subjekty, a to i z Maďarska. Situácia sa teda po stáročiach otočila. Kým na Slovensku vinohrady plnia prioritne produkčnú funkciu, v Maďarsku tokajské vinohrady plnia navyše i relaxačno-spoločenskú funkciu, čím významne ovplyvňujú život celej oblasti.

Vinohrady okolo Langenlois

nenie na 7 vecných etáp, interdisciplinarita, široký záber, náročná koordinácia, zapojenie viacerých subjektov do projektu a napojenie projektu na prax. Výsledky tohto projektu boli sprístupnené odbornej verejnosti. Z hľadiska tvorby krajiny je potrebné konštatovať, že maďarskí vinohradníci si oveľa skôr uvedomili hodnotu svojej tokajskej oblasti, ako vinohradníci slovenskej časti. Je to zrejme i bez dlhého skúmania krajiny. Krajina dobrého hospodára je obrozená, udržiavaná, čistá, „radostná“ a dýcha domovom. Krajina drancujúceho či nezodpovedného hospodára je pravým opakom. Pri porovnávaní oboch tokajských častí, ktoré mali v minulosti spoločnú históriu a často i spoločných hospodárov, je potrebné konštatovať, že slovenský hospodár nevie dostatočne využiť potenciál tokajskej vinohradníckej oblasti.

História

Počiatky pestovania viniča v oblasti sú známe už z mladšej doby rímskej (3. stor. n. l.). Po páde Rímskeho impéria pokračovali v pestovaní viniča Slovania, ktorí husto osídlili južný Zemplín. Slovania robili najskôr z viniča víno samorodé, neskôr odrodové. Prvá dôveryhodná zmienka pochádza z roku 1248, kedy uhorský kráľ Belo IV. daroval spišskému prepoštolu vinohradnícku usadlosť. Po vpáde Tatárov v roku 1241 bol kraj

Plavecký bazén vysunutý od hotela medzi vinič. V pozadí je vinohradnícke múzeum s vinotékou

Krajinu tvoria aj sprievodné vinárske objekty

V krajine sa vždy nachádzali a nachádzajú stavby, kaštiele, lisovne, muštárne a iné drobné stavby, ktoré poskytovali možnosť krátkodobej rekreácie. Kým tieto objekty na Slovensku chátrajú, alebo sú nezmyselne prestavané, v Maďarsku sú historicky pravdivo obnovené a stali sa centrami relaxu. Medzi najkrajšie objekty patrí žltý vinný dom Sárka Borház v Disznóko, ktorý dal pôvodne postaviť F. Rákoczi ako prešovňu. Tento objekt bol v roku 1837 zrekonštruovaný barónom Miklósom Patakym (bol príbuzným poľského kráľa) do klasicistického štýlu. Kaštieľ mal viacero majiteľov, okrem iných ho vlastnil i princ Jozef. Keďže tento objekt sa nachádza pri ceste do Miskolca, v súčasnosti slúži ako penzión a reštaurácia. Nad týmto objektom je filagória, pod filagóriou sú zrekonštruované lisovne, prešovne a výrobné vína a za týmito objektmi je nový, rovnako unikátny objekt z dielne architekta Makovcza – mechanizačný dvor. Makovecz je známy svojou organickou architektúrou a pri navrhovaní mechanizačného dvora sa nechal inšpirovať ježkom. Cez obce je vedená „tokajská vinohradnícka cesta“, ktorou je možné putovať od pivnice k pivnici. Na slovenskej strane stavebné objekty však chátrajú. Jeden z prístreškov podobný filagórii je vybudovaný na kamennej terase v Malej Trni. Objekt pôvodne slúžil na oddych, obed, zohria-

Ako je to inde v zahraničí?

Dolnorakúska obilnica v okolí rieky Krems môže byť dobrým príkladom rozvoja poľnohospodárskeho regiónu. Jej centrom je mestečko Langenlois s cca 7 tis. obyvateľmi. Osada bola pôvodne založená Slovanmi, ktorí osídlili oblasť okolo rieky Krems. Názov mesta je odvodený od slovanského mena Libuša. Mestečko je známe ako centrum vinohradníckej oblasti, najväčšej v Rakúsku. Vinohrady sa ťahajú okolo celého mestečka po okolitých svahoch a vstupujú tiež pomedzi domy priamo do mesta. Medzi vinohradmi sa nachádza nový symbol mesta – hliníková kocka od architekta Stevena Holla. V tejto „kocke“ sa nachádza vinohradnícke múzeum, obchod, kaviareň a najmä vinotéka, kde sú uložené hlavné ľahké vína, okrem iného i udomácnený veltlín zelený. Je potrebné povedať, že hoci vinohradníctvo v Rakúsku zďaleka nedosahuje taký rozmach a kvalitu, ako iné európske vinohradnícke oblasti (napr. tokajská), predsa sem i cez pracovný týždeň a víkendy prichádzajú turisti, organizovaní aj cez cestovné kancelárie, ktorí okrem vína môžu ochutnať aj originálnu špecialitu – hroznový nealkoholický nápoj bez konzervačných látok, len sterilizovaný.

Pivnica pod radnicou a originalita prostredia

Ďalšou vinohradníckou atrakciou v Langenloise sú až 900 rokov staré pivnice. Jedna z pivníc v barokovom sluhu stojí priamo pod radnicou mesta, ktorá je zapísaná v zozname kultúrnych pamiatok. Ďalšou atrakciou sú samotné vlnice. Priamo medzi riadkami viniča v blízkosti vinotéky je postavený štvorhviezdičkový hotel Loisium s kongresovou sálou, terasou, bazénom a wellness. V tomto prepychovom hoteli súčasťou jedálneho lístka sú miestne tradičné jedlá, jedno z nich sú šľánce (!) s karamelovou omáčkou. Vo vinohradoch je umiestnený aj náučný chodník, ktorý popisuje pestované sorty viniča a nabáda turistu na ďalšie atrakcie. Cez vinohrad prechádza 10 km dlhá cyklistická, turistická i bežecká trasa, ktorou sa návštevník dostane na golfové ihrisko či k lyžiarskemu vleku. Vrcholom prekvapení medzi riadkami viniča sú fontány, altánok, ležadlá či iné prvky drobnej architektúry. Z rozhovorov s domákmi obyvateľmi je zrejme, že pred 20. rokmi bola situácia úplne iná. Až štátne dotácie, zamerané na rozvoj vidieka, povzbudili hospodárov k rekonštrukciám svojich usadlostí, dvorov, vinohradov. Podporné fondy pomohli obnoviť pamiatky v meste, rekonštruovať zámok s parkom, vybudovať nové ubytovacie zariadenia,

Obnova muštárni pri mestečku Tokaj

reštaurácie, detské ihriská a pod. Mesto zmenilo svoj ráz a začalo lákať turistov. Hoci atrakcií v okolí je skutočne veľa (jednou z nich je i zámok rodu Metternichovcov), predsa vinohradnícke múzeum v originálnom prostredí s originálnou architektúrou láka domácich i zahraničných turistov, ktorí odchádzajú spokojní a veselí. Posledných 5 – 6 rokov mestečko prakticky nepotrebuje dotácie do vinohradníctva, pretože dokáže postupne budovať nové objekty i uspokojiť návštevníkov z vlastných príjmov.

Dobré nasmerovanie investícií

Na príklade Langenloisu je možné dokumentovať, že dobre smerovaná investícia aj do vinohradníckej oblasti môže byť prínosom pre celý región. Avšak bolo potrebné vytvoriť interdisciplinárny tím odborníkov, ktorý celú víziu rozvoja postavil, rozhodol, dlhodobu realizoval, koordinoval, aktualizoval. Rozvoj regiónu stojí teda na zmysluplnej spolupráci. Ešte raz zopakujeme, že mestečko zakladali Slovania, doteraz 30 % obyvateľov nesie slovanské mená a má slovanský pôvod. Nie je teda pravda, že sa Slovania nevedia dohodnúť. Možno ich spoločný cieľ dokáže stmeliť vtedy, ak tento cieľ je postavený na hodnotách, na priaznivej spoločenskej situácii, na morálke, zodpovednosti a politickej vôli bez ohľadu na víťazstvo politických strán vo voľbách. Zrejme rozvoj regiónu postavený na dlhodobých cieľoch, ktoré sú prijaté všetkými občanmi mesta, je dobrou motiváciou na spoločenský konsenzus.

Anna Dobrucká, autorizovaná krajinná architektka,
SAS - Združenie urbanistov a územných plánovačov Slovenska,
adobrucka@gmail.com
Foto: archív autoriek

Miesta oddychu vo vinohrade. V pozadí je autobus s turistami.

tie sa, či na prenocovanie v prípade potreby, o čom svedčí zvyšok komína v uzavretej časti prístrešku. Z miesta je výborný výhľad na krajinu, je výborným orientačným bodom v teréne. Objekt je však v dezolátnom stave.

Má región silu na oživenie?

Mnohí autori glorifikujú územie slovenskej tokajskej vinohradníckej oblasti. Má určité čaro, ktoré jej nemožno poprieť, najmä pôsobí dramaticky. Nachádza sa tu však potenciál, ktorý nebol zatiaľ dostatočne využitý. Je otázne, či pri začínajúcej hospodárskej kríze nájde región silu na oživenie oblasti. Odchodom pracovnej sily z územia a zanedbaním výchovy vinohradníkov sa skôr javí, že slovenské tokajské vinohradníctvo zostane len legendou. V Maďarsku sa tokajská oblasť prezentuje, podporuje, udržiava a intenzívne dotvára v tradičnom duchu a podporuje sa tiež tradičný krajinný ráz a historické štruktúry tejto oblasti vo všetkých detailoch. Tokajská oblasť v Maďarsku je navštevovaná domácimi i zahraničnými turistami, vrátane slovenských. Návštevníci môžu obdivovať kultúrnu krajinu s jej pôvodnou krajinnou štruktúrou, vinohrady sú udržiavané, obrábané a veľmi podobné tým, ktoré poznáme z rytní 19. storočia. Tiež objekty sú rekonštruované a využívané pre podporu turizmu a rozvoja regiónu.

Rad pivníc v Tokaji – častý cieľ turistov

